

Christologie v díle Josepha Ratzingera – Benedikta XVI.*

Pavel Frývaldský

Před několika lety vzbudil první díl knihy Benedikta XVI. *Ježíš Nazaretský*¹ velký čtenářský zájem. Kniha však není zajímavá pouze proto, že ji napsal papež, ale je také významnou teologickou prací, která podnítila zvláště v německé oblasti odbornou diskuzi z řad exegetů i systematických teologů.² Papež v úvodu své knihy uvádí, „že k ní v nitru ušel dlouhou cestu.“³ Chceme-li této knize lépe porozumět, musíme s Josephem Ratzingerem projít jeho dlouhou cestu christologické reflexe. Cílem tohoto příspěvku je představit v základních rysech vývoj Ratzingerovy christologie, který je prozatím završen v jeho knize *Ježíš Nazaretský*.

Christologie bezesporu nepatřila v teologickém díle Josepha Ratzingera k vůdčím tématům. Neznamená to však, že by se před vydáním své knihy o Ježíši christologickými otázkami vůbec nezabýval. V jeho spisech můžeme nalézt poměrně mnoho různorodých prací, které se dotýkají christologických témat. Významný pramen pro naše zkoumání nalezneme především v šesti knihách: *Úvod do křesťanství*;⁴ *Dogma a hlásání*;⁵ *Bůh Ježíše Krista*;⁶ *Hledět na Probođeného*;⁷ *Nová píseň pro Pána*;⁸ *Na cestě k Ježíši Kristu*.⁹ První tři pocházejí z doby akademického působení profesora Ratzingera, další tři jsou z období po jmenování kardinálem. Chceme-li sledovat vývoj christologické reflexe, bude užitečné rozdělit Ratzingerovo dílo do těchto dvou etap. Také v osobních pracích našeho teologa, třebaže nepředstavují magisterium, je třeba rozlišovat, zda pocházejí z doby před příchodem nebo po příchodu na Kongregaci pro nauku víry. Osobní práce Josepha Ratzingera byly nutně ovlivněny důležitým

* Článek z velké části shrnuje výsledky analýzy Ratzingerovy christologie, kterou jsem předložil ve své diplomové práci *Christologie v díle Josepha Ratzingera*. Diplomovou práci, kterou vedl prof. Ctirad V. Pospíšil, jsem obhájil v roce 2007 na Katolické teologické fakultě v Praze, tentýž rok byla vyznamenána Bolzanovou cenou.

1 Srov. Joseph RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, Brno: Barrister & Principal, 2007.

2 Srov. například: *Das Jesusbuch des Papstes – Die Debatte*, ed. Ulrich Ruh, Freiburg i. Br.: Herder, 2008. *Das Jesus-Buch des Papstes: Die Antwort der Neutestamentler*, ed. Thomas Söding, Freiburg i. Br.: Herder, 2007, *Jesus und der Papst: Systematische Reflexionen zum Jesus-Buch des Papstes*, ed. Michael Schulz a Helmut Hoping, Freiburg i. Br.: Herder, 2007. Karl LEHMANN et al., „Jesus von Nazareth“ kontrovers: Rückfragen an Joseph Ratzinger, Berlin: Lit Verlag, 2007.

3 RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 5 a 13.

4 Joseph RATZINGER, *Einführung in das Christentum: Vorlesungen über das Apostolische Glaubensbekenntnis*, München: Kösel Verlag, 1985. Srov. česky: Joseph RATZINGER, *Úvod do křesťanství*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

5 Joseph RATZINGER, *Dogma und Verkündigung*, München: Erich Wewel Verlag, 1973.

6 Joseph RATZINGER, *Der Gott Jesu Christi: Betrachtungen über den Dreieinigen Gott*, München: Kösel Verlag, 1976.

7 Joseph RATZINGER, *Schauen auf den Durchbohrten: Versuche zu einer spirituellen Christologie*, Freiburg i. Br.: Johannes Verlag Einsiedeln, 1984. Srov. česky: Joseph RATZINGER, *Hledět na Probođeného: Pokus o spirituální kristologii*, Brno: CDK, 1996.

8 Joseph RATZINGER, *Ein neues Lied für den Herrn: Christusglaube und Liturgie in der Gegenwart*, Freiburg i. Br.: Herder, 1995.

9 Joseph RATZINGER, *Unterwegs zu Jesus Christus*, Augsburg: Sankt Ulrich Verlag, 2003.

úřadem, který zastával. Jeho teologická reflexe se přes všechnu kontinuitu rozvíjela v novém kontextu, a musela být proto jiná než v době jeho akademického působení.¹⁰ Třetí etapa bezesporu začíná po papežské volbě.

Chceme-li porozumět Ratzingerově teologii, je důležité znát jeho život, proto nejprve v krátkosti naznačíme, čím byl ve svém životě ovlivněn a s čím se jako teolog a pastýř vyrovnával. Poté představíme autory, ze kterých vychází nebo se kterými polemizuje. Vlastní Ratzingerovu christologii budeme prezentovat ve čtyřech oblastech: užití christologických titulů, teologie vtělení, tajemství Ježíšova života a teologie kříže.

1. DÍLO JOSEPHA RATZINGERA V KONTEXTU ŽIVOTA

V tomto oddíle nechceme představit celý život Josepha Ratzingera, zaměříme se na některé důležité životní podněty, které výrazně ovlivnily jeho teologické dílo.

V Ratzingerově myšlení je nejprve vůdčím tématem církev. K církvi získal vztah v rodině a v náboženském prostředí Horního Bavorska, kde se 16. dubna 1927 narodil a kde vyrůstal. Především válečné zkušenosti umožnily mladému Ratzingerovi objevit církev jako „místo naděje“ a „protipól ničivé ideologie.“¹¹ Kvalitní teologické studium v Mnichově základním způsobem nasměrovalo autorovo teologické dílo. Biblista Fridrich W. Maier pomohl mladému studentovi objevit Písmo jako „duši veškeré teologie“ a seznámil ho s historicko-kritickou exegezí. Právě díky Maierovi je Ratzingerova teologie výrazně biblická a zohledňuje, i když často polemicky, historicko-kritický výklad Písma.¹² Další důležitou osobností byl pastorální teolog Joseph Pascher, který začínajícího teologa přivedl na cestu liturgického hnutí a podnítil jeho trvalý zájem o liturgii.¹³ Michael Schmaus a především pak Gottlieb Söhngen uvedli mladého studenta do světa církevních otců, z nichž především svatý Augustin se stal jeho velkou celoživotní inspirací.¹⁴ Zájem o církev, bibli a církevní otce je patrný v Ratzingerově disertaci *Lid a dům Boží v Augustinově učení o církvi*.

Ratzingerův zájem o eklesiologii můžeme zasadit do širšího kontextu. Eklesiologie byla v padesátých a šedesátých letech minulého století velmi diskutovanou a rychle se rozvíjející teologickou oblastí. Toto bádání o církvi inspirovalo Druhý vatikánský koncil, který se stal rovněž mohutným impulsem pro další promýšlení církevních témat. Ratzinger se sám koncilu aktivně zúčastnil jako teologický poradce kardinála Fringse.¹⁵ Změna církevního klimatu, která nastala již v průběhu koncilu

¹⁰ Srov. Ctirad Václav POSPÍŠIL, „Benedikt XVI. a příští léta Kristovy církve očima jednoho teologa,“ *Universum* 3 (2005): 41.

¹¹ Joseph RATZINGER, *Můj život: Vzpomínky na cestu ke kněžství a biskupskému úřadu*, 2. vyd., Brno: Barrister & Principal, 2005, s. 42.

¹² „Exegeze byla vždy středem mé teologické práce.“ Tamtéž, s. 53. Srov. Hansjürgen VERWEYEN, *Joseph Ratzinger – Benedikt XVI.: Die Entwicklung seines Denkens*, Darmstadt: Primus Verlag, 2007, s. 105–113.

¹³ Srov. RATZINGER, *Můj život*, s. 57.

¹⁴ Srov. tamtéž, s. 56.

¹⁵ K Ratzingerově aktivní roli na koncilu srov. John ALLEN, *Kardinal Ratzinger*, Düsseldorf: Patmos Verlag, 2002, s. 27.

v Německu, vedla však mladého teologa ke stále kritičtějšímu postoji. V době všeobecné euforie z nových změn začíná mluvit o krizi církve, která souvisí s celkovou duchovní krizí západního světa.¹⁶

Dramatickou podobu této krize zažil v roce 1968 na universitě v Tübingen. Ratzinger vzpomíná,¹⁷ že v té době na slavné fakultě existencialismus Martina Heideggera vystřídal marxismus, jehož představitelem se stal Ernst Bloch.¹⁸ Vůdčí téma „naděje“ ztratilo náboženský a získalo výrazně politický obsah. Církev a teologie se chápala jako nástroj politické přeměny. Profesor Ratzinger se této ideologické redukci bránil. Odtud je pochopitelný jeho „odpor“ k politickým teologiím, především pak v době jeho působení v Kongregaci pro nauku víry k teologii osvobození.¹⁹

Teologické střety v Tübingen vedly Ratzingera k odchodu na universitu do Řezna a k promýšlení nových teologických témat. Nemá-li se „naděje“ redukovat politicky, nebo dokonce marxisticky, jaký je její celistvý křesťanský smysl? Na tuto otázku se pokusil dát odpověď především ve své *Eschatologii*,²⁰ kterou považuje za své nejpropracovanější dílo.²¹ V diskuzi s politickou teologií vystupují rovněž soteriologické otázky: Jakou spásu vlastně Kristus přinesl? Má nebo nemá politický význam? Týká se nějak současnosti nebo pouze věčnosti?²² Takto poznáváme jednu z cest, která vedla Ratzingera k promýšlení tajemství Ježíše Krista a jeho významu pro nás. Není však jediná. Walter Kasper upozorňuje na to, že dominantní zájem o eklesiologii v padesátých a šedesátých letech 20. století vystřídal od počátku let sedmdesátých intenzivnější zájem o christologii. Neboť má-li se objevit pravá podstata církve a její působení ve světě, je nejprve potřeba vyjádřit její vztah k Ježíši Kristu, jako ke svému základu a smyslu.²³ A právě promýšlení vzájemného vztahu mezi christologií a eklesiologií je patrné i v Ratzingerově díle. Není tedy divu, že řezenský profesor plánoval po své *Eschatologii* vydat v řadě *Malá katolická dogmatika*, na které spolupracoval se svým kolegou Johannem Auerem, právě díl o christologii. Dílo však nemohl uskutečnit, protože byl jmenován mnichovským arcibiskupem a následně v roce 1981 prefektem Kongregace pro nauku víry.²⁴

¹⁶ Srov. Maximilian Heinrich HEIM, *Joseph Ratzinger – Kirchliche Existenz und existentielle Theologie: Ekklesiologische Grundlinien unter dem Anspruch von Lumen gentium*, 2. přeprac. vyd., Frankfurt am Main: Peter Lang, 2005, s. 163–165.

¹⁷ Srov. RATZINGER, *Můj život*, s. 99–102.

¹⁸ Filosof Ernst Bloch vydal slavnou knihu *Das Prinzip Hoffnung*. Srov. „analýzu“ marxistických kořenů jeho filosofie a následná kritika např. Joseph RATZINGER, *Im Anfang schuf Gott: Vier Predigten über Schöpfung und Fall*, 2. vyd., Freiburg i. Br.: Johannes Verlag Einsiedeln, 2005, s. 42–44.

¹⁹ Koncentrovaný přehled svého postoje k teologii osvobození nabízí kardinál Ratzinger ve svém rozsáhlém úvodu k novému vydání „Úvodu do křesťanství“: RATZINGER, *Úvod do křesťanství*, s. 5–9. Srov. Joseph RATZINGER, *O víře dnes: Rozhovor s Vittorioem Messoriem*, Olomouc: MCM, 1998, s. 133–150. Srov. též analýzu Ratzingerova postoje k teologii osvobození: VERWEYEN, *Joseph Ratzinger*, s. 117–125.

²⁰ Srov. Joseph RATZINGER, *Eschatologie – Tod und ewiges Leben*, Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 1977.

²¹ Srov. RATZINGER, *Můj život*, s. 113.

²² Srov. Joseph RATZINGER – Ulrich HOMMES, *Das Heil des Menschen: Innerweltlich – Christlich*, München: Kösel Verlag, 1975, s. 33–63.

²³ Srov. Walter KASPER, *Jesus der Christus*, Leipzig: St. Benno-Verlag, 1981, s. 7–8.

²⁴ Srov. Karl LEHMANN, „Erste Hinführung zum neuen Buch von Joseph Ratzinger,“ in *„Jesus von Nazareth“ kontrovers: Rückfragen an Joseph Ratzinger*, Berlin: Lit Verlag, 2007, s. 4.

Ratzingerovo vlastní teologické dílo však přesto nekončí, jeho teologická reflexe souvisí často s tématy, kterými se zabývá sama kongregace. Kromě teologie osvobození, na kterou kongregace reagovala svými dokumenty,²⁵ se kardinál zaobírá eklesiologickými a ekumenickými tématy²⁶ a především pak mezináboženským dialogem.²⁷ V kontextu těchto otázek vypracovával kardinál Ratzinger rovněž svou christologii.

Papežova kniha o Ježíši je tedy v jistém slova smyslu završením jeho dlouhého teologického díla, které od padesátých let minulého století reaguje na palčivé otázky, s kterými se vyrovnává světová církev.

2. VÝZNAMNÉ CHRISTOLOGICKÉ PRÁCE JOSEPHA RATZINGERA

V tomto oddílu bychom představili významná christologická díla Josepha Ratzingera. První významný christologický příspěvek je obsažen v knize *Úvod do křesťanství*, která představuje zpracované přednášky o Apoštolském vyznání víry, jež měl autor pro studenty všech fakult v letním semestru 1967 v Tübingen. V roce 2000 opatřil kardinál Ratzinger nové vydání svého *Úvodu do křesťanství* rozsáhlou předmluvou, ve které se pokusil ukázat nový kontext kladení otázek po podstatě křesťanství. Dílo se kromě velkého zájmu setkalo i s kritickým přijetím. Polemickou, zvláště na christologii zaměřenou recenzi napsal Walter Kasper. Recenze vyvolala mezi ním a Ratzingerem diskuzi, která bude užitečná pro naši christologickou analýzu.²⁸

Christologické články jsou rovněž obsaženy v knize *Dogma a hlásání*, kterou vydal Joseph Ratzinger v roce 1973 během svého působení v Řezně. V díle předložil různorodé teologické texty, v nichž zohlednil pastorační hledisko.²⁹

Třetí spis s významnými christologickými úvahami je *Bůh Ježíše Krista* s podtitulem *Meditativní úvahy o trojjediném Bohu* z roku 1976. Text knihy vznikl za různorodých okolností, které autor uvádí v předmluvě.³⁰ Myšlenky v christologické části sloužily původně jako katecheze, které měl ve Freiburgu a v Bavorském rozhlase.³¹

²⁵ Srov. KONGREGATION FÜR DIE GLAUBENLEHRE, *Instruktion über einige Aspekte der „Theologie der Befreiung“*, Zweite verbesserte Auflage, Bonn: Sekretariat der Deutschen Bischofskonferenz, 1984.

²⁶ Srov. Joseph RATZINGER, *Kirche, Ökumene und Politik*, Freiburg i. Br.: Johannes Verlag Einsiedeln, 1987.

²⁷ Srov. Joseph RATZINGER, *Glaube – Wahrheit – Toleranz*, Freiburg i. Br.: Herder, 2003. K těmto aktuálním otázkám vydala kongregace diskutovaný dokument *Dominus Iesus*. Srov. KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY, *Deklarace Dominus Iesus: O jedinečnosti a spásanosné universalitě Ježíše Krista a církve*, Praha: Sekretariát ČBK, 2000.

²⁸ Diskuze proběhla ve třech článcích. Srov. Walter KASPER, „Das Wesen des Christlichen,“ *Theologische Revue* 65 (1969): 182–188; Joseph RATZINGER: „Glaube, Geschichte und Philosophie: Zum Echo auf Einführung in das Christentum,“ *Hochland* 61 (1969): 533–543; Walter KASPER: „Theorie und Praxis innerhalb einer theologia crucis: Antwort auf J. Ratzingers ‚Glaube, Geschichte und Philosophie‘,“ *Hochland* 62 (1970): 152–159.

²⁹ Srov. RATZINGER, *Dogma*, s. 7.

³⁰ Srov. RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 9.

³¹ Katecheze rovněž Ratzinger používal pro kursy exercicií. Velkou část christologického oddílu přejal do exercičních přednášek, které měl v postě roku 1984 pro papeže a Římskou kurii a které později vydal též knižně. Srov. slovenský překlad: Joseph RATZINGER: *Cesta velkonočným tajemstvím*, Trnava:

Další tři knihy s christologickou tematikou vydal Joseph Ratzinger již jako prefekt Kongregace pro nauku víry. První kniha z roku 1984 nese název *Hledět na Probodeného – Pokus o spirituální christologii* a představuje, jak naznačuje podtitul, Ratzingerův pokus ukázat úzký vztah mezi christologií a spiritualitou.

Spis *Nová píseň pro Pána* obsahuje vybrané a přepracované texty kardinála Ratzingera ze sklonku osmdesátých a počátku devadesátých let minulého století, ve kterých se vyslovuje k převážně liturgickým otázkám. Knihu však také opatřil třemi významnými christologickými studiemi, neboť, jak sám v úvodu přiznává, „pouze úzké spojení s christologií může umožnit plodný rozvoj teologie a praxe liturgie.“³²

Novější christologické příspěvky kardinála Ratzingera shrnuje jeho kniha *Na cestě k Ježíši Kristu*, která vyšla v roce 2003. V úvodu knihy mluví autor kriticky o současné devalvaci christologie a bagatelizaci Ježíšova významu. Autor knihy chce čtenáře přivést k autentickému Ježíši Nového zákona, který je zároveň přítomný v církvi a ve svátostech.³³

Na publikaci *Na cestě k Ježíši Kristu* navazuje papežova kniha *Ježíš Nazaretský*. Ta je první částí rozsáhlého pojednání o Ježíši, ve kterém autor představuje Kristovo veřejné působení. Přípravovaný druhý svazek má zahrnout Ježíšovo dětství a velikonoční události. V úvodu knihy papež píše, že jeho práce je „výrazem osobního hledání ‚Hospodinovy tváře‘“³⁴ a představuje „teologickou interpretaci Bible.“³⁵

3. PRAMENY RATZINGEROVY CHRISTOLOGIE

Nyní se pokusíme stručně popsat pramenná východiska v christologickém díle Josepha Ratzingera. Jeho christologie je výrazně biblická. Ve všech jeho spisech je patrný zájem o evangelia, především o christologii Janova a Lukášova evangelia, daleko méně si autor všímá jiných spisů Nového zákona. Především v pozdějších dílech kardinál a papež zdůrazňuje kontinuitu mezi Starým a Novým zákonem, což vyjadřuje například v pojetí Ježíše jako nového Mojžíše.

V celém svém díle Ratzinger zohledňuje soudobou, především německou exegezi, jako jsou starší práce F. Hahna, J. Jeremiase, H. Schliera, nověji pak bádání R. Schnackenburga a J. Gnily. Klaus Berger upozorňuje na významný vliv konzervativních protestantských exegetů, především již zmiňovaného Joachima Jeremiaše, takže s nadsázkou označuje Ratzingerovu christologii jako „Joachim Jeremias pro katolíky.“³⁶

Spolok svätého Vojtecha, 2003. Autor, kromě zmíněného díla, přejímal myšlenky z knihy *Hledět na Probodeného*.

³² RATZINGER, *Lied*, s. 10.

³³ Srov. RATZINGER, *Unterwegs*, s. 6–8.

³⁴ RATZINGER, *Ježíš Nazaretský*, s. 12–13.

³⁵ Tamtéž, s. 12.

³⁶ Klaus BERGER, „Kant sowie ältere protestantische Systematik,“ in *„Jesus von Nazareth“ kontrovers*, s. 32.

Ratzingera pojí velká sympatie k teologii církevních otců, z nichž má na jeho myšlení největší vliv svatý Augustin.³⁷ Walter Kasper ve své kritice *Úvodu do křesťanství* odkrývá v Ratzingerově teologii „výslovně platónský přístup.“³⁸ Z Ratzingerovy reakce na Kasperovu poznámku vyplývá, že v jeho díle nemá velký význam samotný Platón, ale především svatý Augustin, kterého ovšem nechce přijímat nekriticky.³⁹ V díle kardinála Ratzingera dále nelze přehlédnout výrazný vliv teologie Maxima Vyznavače. Vzhledem k svému zájmu o církevní otce reflektuje Ratzinger nové bádání v dějinách christologie jako například dílo A. Grillmeiera.

Jak jsme se již pokusili naznačit, Ratzinger vypracovává svou christologii v kontextu soudobé teologické debaty. V raných dílech německý teolog zaujímá kritické stanovisko především k A. Harnackovi, R. Bultmannovi a K. Marxovi. Jako kardinál a nyní jako papež vede poměrně vyhrocenou polemiku s politickou teologií a teologií osvobození, autor však neodkazuje na žádného konkrétního teologa, takže čtenář získává pouze obecnou a schématickou představu o zmíněných teologických směrech.⁴⁰

Z teologů, kteří jsou blízcí jeho východiskům a závěrům, můžeme jmenovat především Hanse Urs von Balthasara a Romana Guardiniho. Zejména Guardiniho myšlenky zůstávají silnou inspirací pro celou Ratzingerovu teologii. Již v reakci na recenze a kritiky svého *Úvodu do křesťanství* souhlasí tübingenský teolog s názorem H. Mynareka, který jeho knihu zařadil do „neoaugustinovského směru Scheler–Guardini“ a přiznává vliv těchto autorů na své dílo.⁴¹ Ratzinger je blízký Guardinimu už svým stylem meditativní, narativní christologie,⁴² on sám spatřuje spřízněnost v mnoha otázkách, v posledních letech především ve společném zájmu o zdůraznění vzájemné souvislosti christologie a liturgie.⁴³

³⁷ „Augustin mě provází již více než dvacet let: V rozhovoru s ním jsem rozvíjel svou teologii, ovšem v rozhovoru, který jsem se pokoušel vést jako člověk dneška.“ RATZINGER, „Glaube, Geschichte und Philosophie,“ s. 543. Srov. studii o vlivu Augustina na Ratzingerovo dílo: Joseph LAM, *Theologische Verwandtschaft: Augustinus von Hippo und Joseph Ratzinger – Papst Benedikt XVI.*, Würzburg: Echter Verlag, 2009.

³⁸ Srov. KASPER, „Das Wesen des Christlichen,“ s. 185.

³⁹ Srov. RATZINGER, „Glaube, Geschichte und Philosophie,“ s. 542–543.

⁴⁰ Verweyen jmenuje teologii Gustava Gutiérreza, srov. VERWEYEN, *Joseph Ratzinger*, s. 120.

⁴¹ Srov. RATZINGER, „Glaube, Geschichte und Philosophie,“ s. 543. K filosofii M. Schelera jako východisku Ratzingerovy christologie srov. Robert A. KRIEG, „Kardinal Ratzinger, Max Scheler und eine Grundfrage der Christologie,“ *Theologische Quartalschrift* 160 (1980): 106–122. Kriegova analýza je však příliš jednostranná, přeceňuje Schelerův vliv, který Ratzinger nepřijímá bez výhrad. Srov. Gerhard NACHTWEI, *Dialogische Unsterblichkeit: Eine Untersuchung zu Joseph Ratzingers Eschatologie und Theologie*, Leipzig: St. Benno, 1986, s. 260–270.

⁴² Srov. Romano GUARDINI, *Der Herr: Betrachtungen über die Person und das Leben Jesu Christi*, Leipzig: St. Benno, 1958.

⁴³ Srov. Joseph RATZINGER, „Von der Liturgie zur Christologie: Romano Guardinis theologischer Grundansatz und seine Aussagekraft,“ in *Wege zur Wahrheit: Die bleibende Bedeutung von Romano Guardini*, ed. Joseph Ratzinger, Düsseldorf: Patmos Verlag, 1985, s. 121–144.

4. CHRISTOLOGICKÉ TITULY

Joseph Ratzinger nám užitím christologických titulů ve svém díle v mnohém odhalí svůj přístup k tajemství Ježíše z Nazareta. Významné jsou především tituly „Kristus“, „Boží Syn“, „poslední člověk“ a „nový Mojžíš.“

4.1 *Kristus*

Již v *Úvodu do křesťanství* řeší Ratzinger novodobé dilema „Ježíš nebo Kristus“,“⁴⁴ kdy jménem „Ježíš“ je myšlena konkrétní osoba v dějinách a titulem „Kristus“ je vyjádřen význam osoby, který mu přisuzuje víra církve. Podle Ratzingera je však zásadní chyba oddělovat dějiny a víru církve, jako nelze oddělovat titul „Kristus“ od jména „Ježíš.“⁴⁵ Odmítá proto na víře nezávislé rekonstrukce „historického Ježíše“⁴⁶ i rezignaci na historii u R. Bultmanna.⁴⁷ Titul „Kristus“ tedy vyjadřuje význam osoby historického Ježíše, jak je vyznáván ve víře církve a jak je v církvi přítomný.⁴⁸ Ratzinger chce prostřednictvím tohoto titulu ukázat jednotu osoby a významu Ježíše, historie a kérygmatu.

Otázka vztahu Ježíše a Krista, tedy historie a víry církve provází v nových souvislostech celé Ratzingerovo dílo. Reaguje na situaci v teologii, v níž se „christologie“ vypracovává nezávisle na víře církve,⁴⁹ kritizuje konstrukce „historického Ježíše“,“ vytvořené bez hermeneutiky víry⁵⁰ pouze na základě módních trendů.⁵¹ Pro Ratzingera je církev „hermeneutickým předpokladem christologie“,“⁵² proto můžeme označit jeho christologii jako „christologii shora.“ Podle H. Verweyena zdůrazňuje Ratzinger stále více protiklad „historicko-kritické biblické práce a církevně-teologické exegeze Písma.“⁵³

Kritika historických rekonstrukcí Ježíšova života je patrná i v papežově knize o Ježíši.⁵⁴ Benedikt XVI. však ve své knize neodmítá historická bádání jako taková, neboť sám jejich výsledky využívá, usiluje ovšem o jejich začlenění do církevně

⁴⁴ RATZINGER, *Einführung*, s. 156–158.

⁴⁵ Tamtéž, s. 162.

⁴⁶ Srov. tamtéž, s. 56–159. Srov. též kritiku rekonstrukce „historického Ježíše“: RATZINGER, *Dogma*, s. 139.

⁴⁷ Srov. tamtéž, s. 159–161.

⁴⁸ Srov. též vzájemný vztah Krista a církve: RATZINGER, *Dogma*, s. 43–56. „Bez církve je Kristus vzdálen v minulosti; bez Krista, Zmrtvýchvstalého, Syna Božího, se stává církev pouhou organizací bez vnitřní jednoty.“ Tamtéž, s. 48.

⁴⁹ Srov. RATZINGER, *Schauen*, s. 13–14.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 37–40.

⁵¹ Jako příklad uvádí „Ježíše liberální teologie“ (A. Harnack), „existencialistického Ježíše“ R. Bultmanna a obraz J. Moltmanna o Ježíši budoucnosti, který „degeneroval“ v „marxistického Ježíše“, politického revolucionáře. Srov. RATZINGER, *Unterwegs*, s. 57–60.

⁵² Srov. tamtéž, s. 28–29.

⁵³ VERWEYEN, *Joseph Ratzinger*, s. 98. Verweyen pak poukazuje na to, že Ratzingerův postoj je stěžejní sloučitelny se spíše pozitivním hodnocením historicko-kritické exegetické metody v dokumentu Papežské biblické komise *Výklad bible v církvi*. Srov. tamtéž, s. 91.

⁵⁴ Srov. autorovu předmluvu ke knize RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 5–13.

předávané víry v Ježíše jako Krista. Jak píše v úvodu své knihy, pokouší se představit „historického Ježíše“ jako „Ježíše evangelijního“, tak jak je přítomen v Písmu svatém, jejímž živým subjektem je Boží lid, církev.⁵⁵

4.2 Boží Syn

Víra církve vyznává o Ježíši především to, že je Boží Syn. Titul „Boží Syn“ patří proto v Ratzingerově díle k nejdůležitějším. Od počátku svého profesorského působení reaguje na teologickou debatu ohledně Ježíšova Božího synovství. Pokouší se vyvrátit teze Rudolfa Bultmanna a dalších odborníků první poloviny 20. století, kteří se domnívali, že titul „Boží Syn“ má helénský původ, a christologii prvních koncilů považovali za helenizaci křesťanské zvěsti. Odmítá také údajný protiklad mezi funkcionální christologií bible a ontologickou christologií koncilů rané církve.⁵⁶

Podle Ratzingera je v otázce Božího synovství kontinuita a jednota ve výpovědích synoptiků, Janova evangelia i prvních koncilů.⁵⁷ U synoptiků si všímá Ježíšova jedinečného synovského vztahu, který se projevoval především v jeho modlitbě. Věnuje pozornost především evangelistovi Lukášovi, který „modlitbu Ježíše pozvedl na centrální christologickou kategorii, na jejímž základě popsal tajemství Syna.“⁵⁸ Opírá se rovněž o bádání Joachima Jeremiase, který na základě Ježíšovy modlitby „Abba“ poukázal na jedinečný vztah pozemského Ježíše k Bohu.⁵⁹ Ratzinger dále podtrhuje, že již v Janově evangeliu dochází k ontologizování titulu „Syn“, které vyjadřuje totální vztahovost Kristova bytí. Ontologické výpovědi Niceje a Chalcedonu navazují na toto svědectví Janovo, „které vyjadřuje prodloužení Ježíšova rozhovoru s Otcem a Ježíšovo bytí pro lidi až k vydanosti na kříži.“⁶⁰ Podle Ratzingera je nicejská formulace „homoúsios“ jednoduše překladem obrazného slova „Syn“ do pojmu a opírá se přitom o bádání A. Grillmeiera, který vyvrátil, že by tímto výrazem došlo k nelegitimní helenizaci biblické výpovědi.⁶¹

Ratzinger tak ve své době velmi originálním způsobem poukázal na spojitost mezi christologií Nového zákona a christologií prvních koncilů na základě kontinuity mezi funkcionální a ontologickou christologií, která je patrná již v Novém zákoně.⁶²

⁵⁵ Tamtéž, s. 9. K analýze církevní víry jako horizontu papežovy christologie srov. Albert FRANZ, „Der Jesus des Papstes: Anmerkungen zu Joseph Ratzinger – Benedikt XVI.: Jesus von Nazareth,“ in „Jesus von Nazareth“ kontrovers, s. 52–58. Podle R. Voderholzera je antikrist ze Solovjevovy povídky, kterou Benedikt XVI. ve své knize zmiňuje, antipapež, tedy ten, kdo popírá Petrovo vyznání v Ježíše jako Božího Syna, kdo tudíž popírá pro církev konstitutivní svědectví, že Ježíš je Kristus. Srov. Rudolf VODERHOLZER, „Überlegungen zur ‚impliziten Dogmatik‘ im Anschluss an Kapitel zwei und drei,“ in *Jesus und der Papst: Systematische Reflexionen zum Jesus-Buch des Papstes*, s. 27–28.

⁵⁶ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 171–173. K sporu o biblický původ titulu „Boží Syn“ srov. Raymond E. BROWN, *Ježíš v pohledu Nového zákona: Úvod do christologie*, Praha: Vyšehrad, 1998, s. 105.

⁵⁷ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 174–184.

⁵⁸ RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 152.

⁵⁹ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 177.

⁶⁰ Tamtéž, s. 183. Srov. RATZINGER, *Dogma*, s. 135–136; RATZINGER, *Schauen*, s. 15–20.

⁶¹ Srov. RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 74.

⁶² Srov. ocenění tohoto přístupu: KASPER, „Das Wesen des Christlichen,“ s. 183–184.

V pozdějším období se kardinál Ratzinger tolik nepokoušel dokazovat „adekvátnost“ titulu „Boží Syn“, ale spíše analyzoval překážky současného myšlení k jeho akceptaci.⁶³ Mluvil o současných filosofických apriori, které přivádějí teologii k nebezpečí redukovat biblickou zvěst o Ježíši jakožto Božím Synu.⁶⁴

Ve své knize o Ježíši se papež znovu vrací ke svým předchozím pracím, když ukazuje, že filosofický výraz nicejského koncilu „homoúsios“ náležitě vyjadřuje biblický titul Syn.⁶⁵ Vyznání víry, které věrně shrnuje svědectví evangelií, umožňuje podle Benedikta XVI. nalézt střed Ježíšovy bytosti, který se stává „konstrukčním bodem“ celé jeho knihy, totiž Ježíšovo společenství s Otcem.⁶⁶

4.3 Poslední (exemplární) člověk

V raných dílech Josepha Ratzingera se často setkáme s titulem „poslední člověk.“ Tento titul pochází z 1 Kor 15,45. Autor *Úvodu do křesťanství* ho překládá jak „exemplární člověk“ a dává mu originální výklad. Jestliže člověk je tím více člověkem, čím více je schopen vztahu, pak zcela vztahové bytí Ježíše, Syna Božího, představuje vrchol a normu lidství.⁶⁷ Podle Ratzingera je „poslední člověk“ „vlastním naplněním ideje člověka.“⁶⁸

Ratzinger prostřednictvím titulu „poslední člověk“ ukazuje normativitu christologie pro antropologii a zároveň nutnou souvislost christologie a soteriologie, odmítá proto uvažovat o Kristu jako o „ontologické výjimce.“⁶⁹ V tomto vyjádření je přítomná polemika s dobovou teologií, která pojednávala o christologii bez vztahu k soteriologii. Takováto implicitně monofyzitistická christologie se uzavírá sama do sebe, a hrozí jí tak nebezpečí, že se stane spekulací bez významu. Pro Ratzingera však Kristus není „ontologická výjimka“, izolovaná otázka, ale „ontologický základ“ veškeré reality člověka a světa.⁷⁰

⁶³ „Deismus se prakticky prosadil ve všeobecném povědomí. Člověk si již více nedokáže představit Boha, který se stará o jednotlivého člověka a který jedná v dějinách (...) Proto nemůže samozřejmě být Syn Boží, který přišel do světa, aby nás vykoupil z hříchů.“ RATZINGER, *Lied*, s. 50.

⁶⁴ Srov. tamtéž, s. 19–23, 39–42; RATZINGER, *Unterwegs*, s. 60–65.

⁶⁵ Srov. RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 221–222.

⁶⁶ Srov. tamtéž, s. 6–7. K vztahu Ježíše a Otce jako základu papežovy knihy srov. Klaus BERGER, „Jesus – das einzige Foto von Gott,“ in *Das Jesusbuch des Papstes – Die Debatte*, s. 15–20.

⁶⁷ „Křesťanská víra věří v Ježíše Nazaretského jako exemplárního člověka – tak můžeme nejlépe a přiměřeně přeložit Pavlův pojem ‚poslední Adam‘. Ale právě jako exemplární, míru udávající člověk překračuje Ježíš hranice lidského bytí, pouze tak a právě proto je skutečně exemplárním člověkem. Neboť člověk je tím více sám sebou, čím více je u druhého. Jen tak přichází k sobě, že se vzdaluje od sebe. Přichází sám k sobě jen přes jiné a přes bytí u druhých.“ RATZINGER, *Einführung*, s. 189–190.

⁶⁸ Srov. RATZINGER, *Dogma*, s. 218–223.

⁶⁹ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 186; RATZINGER, *Dogma*, s. 217.

⁷⁰ Srov. NACHTWEI, *Dialogische Unsterblichkeit*, s. 269. Pojetí Ježíše jako posledního člověka vzbudilo některé kritiky a nepochopení. Podle W. Kaspera a R. Kriega vypracovává Ratzinger svým pojetím Ježíše jako posledního člověka pouze filosofickou christologii, v níž redukuje osobu Ježíše Krista na universálně platnou ideu člověka. Srov. KASPER, „Das Wesen des Christlichen,“ s. 186; KRIEG, „Kardinal Ratzinger,“ s. 113–118. Tato kritika se však zdá neoprávněná, neboť jak správně poznamenává Nachtwei: „Exemplárním není míněno to, že pro Ratzingera má význam exemplární a nikoli kon-

Německý teolog titulem „poslední člověk“ bezesporu zdůraznil autenticitu Kristova lidství. V pozadí jeho úvah stojí pojetí Krista jako „nového člověka“, jak je vyjádřeno v konstituci *Gaudium et Spes*: „Je skutečnost, že tajemství člověka se opravdu vyjasňuje jen v tajemství vtěleného Slova.“⁷¹

Velmi pozoruhodné je, že se v pozdějších Ratzingerových dílech s titulem „poslední člověk“ nesetkáme. Tento titul nahradilo velmi oblíbené označení „nový Mojžíš.“

4.4 Nový Mojžíš

Titul „nový Mojžíš“ je významný v pozdějších pracích kardinála Ratzingera a v papežově knize o Ježíši. Poprvé ho náš autor použil na sklonku osmdesátých let minulého století v knize *Nová píseň pro Pána*. Ratzinger polemizuje s titulem „nový Mojžíš,“ jak je pojímán v teologii osvobození, která chápe Ježíše jako osvoboditele ze zotročujících mocenských struktur.⁷² Podle Ratzingera teologie osvobození svým výkladem nezohledňuje významový přesah Ježíšova vykupitelského díla vzhledem k osvoboditelské činnosti Mojžíše. Vztah Ježíše a Mojžíše, podobně jako vztah Nového a Starého zákona, ukazuje na kontinuitu i novost, obojí je důležité. Novost Ježíše spočívá v úplné jednotě jeho osoby a díla, on není pouze vůdcem v exodu, ale on sám je cesta: „Celá existence Ježíše je exodus.“⁷³ Ratzinger Ježíšovým exodem rozumí jeho Paschu, velikonoční tajemství, v ní se uskutečňuje osvobození člověka.⁷⁴ Odmítá tak chápat Ježíše, nového Mojžíše, pouze jako politického osvoboditele.

V meditacích knihy *Na cestě k Ježíši Kristu* je zdůrazněn zjevitelský aspekt titulu nový Mojžíš. Mojžíš mluvil s Bohem tváří v tvář (srov. Ex 33,11). Ježíš naplňuje Mojžíšův předobraz: on jako Syn stojí tváří tvář Otci a ve své tváři zjevuje Boží velebnost (srov. 2 Kor 4,6). Ježíš je tedy novým Mojžíšem jako Syn, který zjevuje Otce.⁷⁵

Své úvahy o Ježíši jako novém Mojžíši shrnuje a rozvíjí papež ve své knize. Již na jejím počátku předkládá jako východisko pro porozumění Ježíšově postavě starozákonní příslib nového Mojžíše.⁷⁶ Muž z Nazareta naplňuje příslib, protože uskutečňuje „exodus radikálnějšího druhu“ a protože „žije před Boží tváří, nejen jako přítel, ale jako Syn.“⁷⁷ S titulem „nový Mojžíš“ se setkáme i na dalších stránkách knihy. Kristus je pravý Mojžíš jako učitel horského kázání, jehož učení vychází z nejniter-

krétní osoba, nýbrž že konkrétní osoba Krista jako taková je vzorem pro to, co znamená lidské bytí.“ NACHTWEI, *Dialogische Unsterblichkeit*, s. 269.

⁷¹ DRUHÝ Vatikánský KONCIL, „Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*,“ in *Dokumenty II. vatikánského koncilu*, Praha: Zvon, 1995, čl. 22. Srov. tamtéž, čl. 41.

⁷² Srov. RATZINGER, *Lied*, s. 17–18. Podobně *Instruktion über einige Aspekte der „Theologie der Befreiung“*, čl. 7.

⁷³ RATZINGER, *Lied*, s. 31.

⁷⁴ Srov. tamtéž, s. 33.

⁷⁵ Srov. RATZINGER, *Unterwegs*, s. 23–24.

⁷⁶ Srov. RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 15–19.

⁷⁷ Tamtéž, s. 16 a 18.

nějšího kontaktu s Otcem,⁷⁸ a jako dárce pravého chleba z nebe a živé vody, kterou je on sám.⁷⁹

Můžeme shrnout, že pojetím Ježíše jako nového Mojžíše se Ratzinger pokouší náležitě vyjádřit vztah Nového a Starého zákona⁸⁰ a polemizuje s výhradně politickým chápáním tohoto titulu. Titul „nový Mojžíš“ rovněž umožňuje autorovi v souvislosti se Starým zákonem dobře vyjádřit zjevitelský a soteriologický význam Ježíšovy osoby.

5. THEOLOGIE VTĚLENÍ

Při zkoumání Ratzingerovy teologie vtělení se omezíme na základní otázku, jak pojímá hypostatickou unii.

Nejprve je třeba upozornit, že náš autor nechápe vtělení jako izolovaný akt přijetí lidské přirozenosti božskou osobou, ale jako událost, která zahrnuje celý Ježíšův život, smrt a oslavení.⁸¹ Jeho výklad hypostatické unie tedy není pouhým metafyzickým konceptem, nýbrž reflektuje historii Ježíšova života.

Sledujeme-li Ratzingerovu christologickou reflexi z doby jeho profesorského působení, objevíme, že náš autor často usiluje o to, aby ukázal autenticitu, ba dokonce normativitu lidství vtěleného Božího Syna, exemplárního člověka.⁸² Vychází při tom z relacionálního pojetí lidské osoby, kdy „člověk je tím více sám sebou, čím totálněji a usilovněji je vztahově zaměřen k svému poslednímu cíli, k transcendenci.“⁸³ Ježíš, exemplární člověk, ve svém absolutně vztahovém bytí přivádí své lidství k jeho nejvyšším možnostem. Osoba věčného Slova tedy neubírá nic na Ježíšově lidství, ale naopak je v plnosti uskutečňuje.⁸⁴

V podtextu této reflexe hypostatické unie můžeme sledovat snahu vyhnout se nebezpečí implicitního monofysitismu. V pozdějších pracích kardinála Ratzingera nalézáme zajímavý teologický posun. Podle našeho autora implicitní monofysitis-

⁷⁸ Srov. tamtéž, s. 58.

⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 171 a 174.

⁸⁰ K tématu vztahu Ježíše a Izraele též srov. Joseph RATZINGER, *Die Vielfalt der Religionen und der Eine Bund*, 2. vyd., Bad Tölz: Verlag Urfield, 1998, s. 17–81.

⁸¹ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 184–186. Ratzinger na základě 10. kapitoly listu Židům popisuje vtělení jako „událost modlitby“, která je vyjádřena pomocí 40. žalmu (v. 7–9), tedy jako rozhovor Otce a Syna, který se vtělením uskutečňuje. Ratzinger chápe vtělení jako „duchovní dění uskutečněné modlitbou“, jako „inkarnovanou poslušnost“ Syna k Otcí, která spočívá „v přijetí a odevzdání v lidství přijatého stvoření.“ Toto „duchovní dění“ je procesem celého Ježíšova života a vrcholí na kříži. Srov. RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 54–56. Je ovšem problematické interpretovat vnitrobožský dialog Syna s Otcem skrze kategorii „poslušnosti“, která se vtěluje. Jednotlivé osoby Trojice mají totiž společně jednu jedinou vůli. Poslušnost můžeme vztahovat pouze na vtěleného Syna, který má lidskou vůli sjednocenou s Boží vůlí. Srov. Ctírad Václav POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*, 3. doplněné vyd., Praha: Krystal OP; Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, s. 324.

⁸² Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 189–190.

⁸³ RATZINGER, *Dogma*, s. 220.

⁸⁴ „V Kristu, v člověku, který je zcela u Boha, není lidské bytí narušeno, nýbrž přichází ke svým nejvyšším možnostem, které spočívají v sebezpřekročení do absolutního a v uskutečnění vlastní vztahovosti k absolutnosti božské lásky.“ Tamtéž, s. 221. Srov. Joseph RATZINGER, *Meditation zur Karwoche*, 6. vyd., Meitingen: Kyrios-Verlag, 1978, s. 9–10.

mus v teologii a faktický ve víře lidí, proti kterému v posledních desetiletích bojovali teologové jako J. A. Jungmann, K. Adam, K. Rahner aj., nahradilo nebezpečí nestorianismu, rekonstruování pouhého člověka Ježíše, kdy se odhlíží od personální jednoty přirozeností. Vzniká tak novodobý „ikonoklasmus“: lidství Ježíšovo nezjevuje osobu Božího Syna, a proto také neodhaluje tajemství Trojice.⁸⁵ Podle kardinála Ratzingera je potřeba se vyhnout nejen nebezpečí monofysitismu, ale v současnosti i ohrožení nestorianismem.⁸⁶

Cestou k správnému chápání chalcedonského dogmatu je pro Ratzingera neochalcedonská teologie, kterou představuje především dílo Maxima Vyznavače a která byla shrnuta na Třetím konstantinopolském koncilu.⁸⁷ Tento koncil se vyhnul jak nebezpečí jakékoliv redukce Ježíšova lidství, tak nebezpečí obhájit celistvost lidství na základě dualismu přirozeností. Maxim Vyznavač vyložil podstatu jednoty božské a lidské přirozenosti v osobě vtěleného Slova na základě Ježíšovy modlitby. Lidská vůle se v modlitbě k Otci sjednocuje s vůlí věčného Syna, jenž je jako Osoba čistým vztahem k Otci, tím je lidská vůle zbožštěna a přivedena ke své pravé svobodě.⁸⁸

Je člověk Ježíš zjevením Boha? Pro našeho autora je to právě christologie Maxima Vyznavače, která našla správnou odpověď: „V Kristu se stala lidská přirozenost schopnou být podobnou Boží lásce... Láska je ikonou Boha. Proto ten, kdo vidí Ukřižovaného, vidí Otce – ano, celé tajemství Trojice.“⁸⁹ Kardinál tedy uzavírá, že kříž je nejvyšším projevem personální jednoty lidské a Boží vůle, lidské a Boží přirozenosti Ježíše Krista, proto také v něm vrcholí zjevení tajemství Trojice.⁹⁰

Podobný důraz na jednotu Boží a lidské vůle spatřujeme i v papežově christologii. Podle papeže je „jádem Ježíšova bytí jednota vůle s Otcem“ a jeho modlitba „nám dává nahlížet do jeho lidské duše a jejího sjednocování s Boží vůlí.“⁹¹ Větší reflexi tohoto tajemství však papež slibuje v připravovaném pokračování své knihy.

Důraz na jednotu subjektu vtěleného Syna můžeme v papežově knize ilustrovat rovněž na jeho pojednání o Ježíšově křtu. Benedikt XVI. odmítá chápat tento křest jako prožitek Ježíšova povolání, protože podle něj nelze vykreslovat psychologii Ježíše jako „geniálního člověka se svými nezdary a zdary.“ Ježíš jako „milovaný Syn“ je zcela jiný, je „nad našimi psychologiemi.“⁹² Lze tedy říci, že podle papeže nelze zkoumat lidskou stránku Ježíšovy osobnosti bez vztahu k jeho tajemné identitě Boží Syna.⁹³

⁸⁵ Srov. RATZINGER, *Lied*, s. 40.

⁸⁶ Srov. tamtéž, s. 9–23 a 39–42.

⁸⁷ Srov. RATZINGER, *Schauen*, s. 33–37.

⁸⁸ „Ježíšova lidská vůle se integruje do vůle Syna. Tím, že tak činí, přijímá jeho identitu, totiž plnou podřízenost já vůči ty, sebedarování a vydání se já do ty: to je přece podstatou toho, který je čirý vztah a čirý akt. Kde se já daruje ty, vzniká svoboda, protože se přijímá „forma Boží“. Tamtéž, s. 36.

⁸⁹ Tamtéž, s. 39. Citace je z knihy *Christus-Ikone* od Ch. Schönborna. Autor zde ukázal stěžejní důležitost Maximovy christologie pro teologii ikony. Srov. slovenský překlad: Christoph SCHÖNBORN: *Ikona Krista: Teologické východiská*, Bratislava: Vydavateľstvo Oto Németh, 2002, s. 99–129.

⁹⁰ Srov. též RATZINGER, *Unterwegs*, s. 13–14.

⁹¹ Srov. RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 110.

⁹² Tamtéž, s. 30.

⁹³ Zajímavou analýzu vývoje Ratzingerovy reflexe Ježíšovy psychologie v souvislosti s dílem R. Guardiniho a H. U. von Balthasara představuje článek: Thomas KRENSKI, „Steht Jesus über unseren Psy-“

6. TAJEMSTVÍ JEŽÍŠOVA ŽIVOTA

Joseph Ratzinger událostem z Ježíšova předvelikonočního života ve svých christologických pojednáních dlouho nevěnoval příliš pozornosti. Někteří kritici proto upozorňovali na slabinu Ratzingerovy christologie, jíž je nezáměr o specifické rysy historické postavy Ježíše z Nazareta.⁹⁴ Pravděpodobně první vyslovil tuto kritiku Walter Kasper ve své recenzi *Úvodu do křesťanství*.⁹⁵ Ratzinger reagoval vysvětlením, že nechce „v jednotlivostech načrtávat obraz historického Ježíše,“ ale zaměřuje se na to, „co se na kříži vyjevuje jako souhrn a střed jeho historické existence.“⁹⁶ V raném Ratzingerově díle se skutečně setkáváme s výrazným zaměřením na téma kříže a ostatní události z Ježíšova života jsou zmiňovány okrajově a vždy v souvislosti s velikonočním tajemstvím. V pozdějších pracích se přesto Ratzinger některými tématy ze života předvelikonočního Ježíše zabývá více. Můžeme jmenovat především Ježíšovu modlitbu, která odhaluje tajemství jeho synovství,⁹⁷ dále Ježíšovy mesiášské zkoušky, jež ukazují Kristův zápas o jednotu Boží a lidské vůle,⁹⁸ a nakonec důležité téma vztahu Ježíše k náboženské tradici Izraele.⁹⁹ Avšak jiná důležitá témata Ratzinger opomíjel, až knihou *Ježíš Nazaretský* papež rozvinul a doplnil svou reflexi o tajemstvích Ježíšova života.

Chceme-li uchopit papežovo pojetí předvelikonočního Ježíše, musíme si všimnout především dvou přístupů, které jsou patrné už v jeho dřívějších pracích. První snahou je vyjádřit Ježíšův život jako anticipaci velikonočního tajemství. Ačkoliv o samotných událostech Kristovy smrti a zmrtvýchvstání chce Benedikt XVI. pojednat až ve svém druhém svazku, setkáváme se s jejich přítomností již v Ježíšově životě. Anticipaci velikonočních událostí, která je výrazná v Janově evangeliu, spatřuje papež takřka všude: především v Ježíšově křtu,¹⁰⁰ v jeho pokušení na poušti,¹⁰¹ v blahoslavenstvích,¹⁰² v modlitbě,¹⁰³ v podobenstvích,¹⁰⁴ v proměnění na hoře.¹⁰⁵

Druhým velkým papežovým zájmem je popsat v Ježíšově jednání a řečech implicitní christologii. Benedikt XVI. nesouhlasí s tezí A. Harnacka, že christologie nepatří k Ježíšovu poselství, podle něj je „tajemství Syna jako zvěstovatele Otce přítomno v celé Ježíšově řeči a konání.“¹⁰⁶ Právě proto jsou Ježíšova blahoslavenství, podobenství, modlitba „Otče náš“ i jeho zvěst o Božím království nakonec vý-

chologien? Joseph Ratzinger kommentiert Benedikt XVI.,“ in *Jesus und der Papst: Systematische Reflexionen zum Jesus-Buch des Papstes*, s. 13–24.

⁹⁴ „Ratzinger má malý zájem o věci, které by ukázaly, jaký člověk byl Ježíš.“ KRIEG, „Kardinal Ratzinger,“ s. 261.

⁹⁵ Srov. KASPER „Das Wesen des Christlichen,“ s. 186.

⁹⁶ RATZINGER „Glaube, Geschichte und Philosophie,“ s. 538.

⁹⁷ Srov. RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 65–68; RATZINGER, *Schauen*, s. 15–23.

⁹⁸ Srov. RATZINGER, *Unterwegs*, s. 59–67.

⁹⁹ Srov. RATZINGER, *Schauen*, s. 26–27; RATZINGER, *Die Vielfalt der Religionen*, s. 17–81.

¹⁰⁰ „Své působení (Ježíš) zahajuje anticipací kříže.“ RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 26.

¹⁰¹ „Pasáž o pokušení na poušti se nám vyjevuje jako anticipace, v níž se zhušťuje zápas celé cesty.“ Tamtéž, s. 32.

¹⁰² „Blahoslavenství jsou promítnutí kříže a zmrtvýchvstání do učenické existence.“ Tamtéž, s. 63.

¹⁰³ Srov. tamtéž, s. 110.

¹⁰⁴ „Na kříži se stávají srozumitelnými všechna podobenství.“ Tamtéž, s. 138.

¹⁰⁵ Srov. tamtéž, s. 212.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 19.

povědí o něm samotném.¹⁰⁷ Pomocí knihy Jacoba Neusnera *Rabín mluví s Ježíšem*¹⁰⁸ ukazuje, že Ježíšovy řeči a činy vypovídají především o jeho Boží autoritě, která ho nakonec přivedla až na kříž.¹⁰⁹

Vidíme, že papež chce ve své knize představit Ježíše jakožto Božího Syna, v jehož životě je již přítomné tajemství kříže, a proto, až na drobné zmínky, opomíjí některá témata, která pravděpodobně z tohoto hlediska nejsou tak důležitá. Je to především sociální rozměr Ježíšova jednání, do něhož můžeme zařadit též uzdravující zázraky a exorcismy. V podtextu můžeme spatřovat Ratzingerův „odpor“ k politickým interpretacím Ježíšovy osoby a díla. Předvelikonoční Ježíš však jde vstříc i pozemským potřebám člověka, tudíž je problematické toto téma opomíjet.¹¹⁰ K zmíněné problematice se tedy budeme muset vrátit v zamyšlení nad Ratzingerovou soteriologií.

7. TEOLOGIE KŘÍŽE

Vzhledem k tomu, že Ratzinger považuje tajemství kříže za „střed a vrchol“ Ježíšova života, můžeme teologii kříže považovat za samotné jádro jeho christologie. Teologie kříže při tom není jenom reflexe velikonočního tajemství, ale hermeneutický klíč k celému teologickému myšlení současného papeže. Velikonočními událostmi by se měl papež zabývat až v druhém svazku své knihy o Ježíši, proto se zaměříme především na jeho dřívější práce, ve kterých načrtl svůj výklad tajemství kříže. Své zkoumání rozdělíme do tří oblastí: Nejprve zhodnotíme, jak náš teolog pojímá zjevitelský aspekt Kristova kříže, a poté, jakými kategoriemi interpretuje jeho soteriologický význam. Jelikož se podle Ratzingera udála spása primárně prostřednictvím kříže, pojednáme v tomto oddílu také o soteriologii.¹¹¹ Je třeba podotknout, že náš teolog neodděluje soteriologický a zjevitelský aspekt Kristova kříže. Jednota obou aspektů souvisí s celkovou nedělitelností christologie a soteriologie, která je patrná v celém Ratzingerově díle.¹¹² Tuto jednotu vysvětluje na základě totožnosti osoby a díla Ježíše Krista nebo na vzájemné nedělitelnosti pravdy a lásky.¹¹³ V pozdějším díle mluví kardinál Ratzinger o jednotě pravdy a svobody.¹¹⁴ Rezignace na poznání

¹⁰⁷ „Ježíš sám je ‚království‘.“ Tamtéž, s. 47. „Blahoslavenství působí jako Ježíšova zastřená vnitřní biografie, jako jeho portrét.“ Tamtéž, s. 63. „U horského kázání, ale také při výkladu Otčenáše jsme viděli, že nehlubším tématem Ježíšova zvěstování bylo jeho vlastní tajemství.“ Tamtéž, s. 136. „Uvážíme-li, že přece ve všech podoběnstvích nás Pán různým způsobem chce zvát k víře v Boží království, které je on sám, pak christologický výklad nikdy není zcela chybný.“ Tamtéž, s. 143.

¹⁰⁸ Srov. český překlad Jacob NEUSNER, *Rabín mluví s Ježíšem*, Brno: Barrister & Principal, 2008.

¹⁰⁹ RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 79–93.

¹¹⁰ Námitka nedostatečně vyjádřené sociální dimenze Ježíšova života v Ratzingerově christologii je často přítomná u různých kritiků. Srov. např. Jacques ROLLET, *Le cardinal Ratzinger et la théologie contemporaine*, Paris: Les Édition du Cerf, 1987, s. 32–33; Martin EBNER, „Jeder Ausleger hat seine blinden Flecken,“ in *Das Jesus-Buch des Papstes: Die Antwort der Neutestamentler*, s. 30–42.

¹¹¹ O soteriologické koncentraci na událost kříže svědčí například věta: „Není žádná milost bez kříže.“ RATZINGER, *Dogma*, s. 179.

¹¹² Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 164–166.

¹¹³ Srov. tamtéž, s. 167.

¹¹⁴ RATZINGER, *Schauen*, s. 30–31.

pravdy, především pravdy o Bohu, považuje za základní problém naší doby, neboť „otázka po Bohu je stejnou a jedinou otázkou po pravdě a svobodě.“¹¹⁵ Můžeme tedy shrnout, že pro Ratzingera je zjevení Boha v Kristově kříži neoddelitelné od uskutečnění spásy, osvobození člověka.

7.1 Kříž jako zjevení Boha a člověka

Podle Josepha Ratzingera zjevuje kříž v plnosti tajemství Boha a člověka. Ve svých starších reflexích mluví německý profesor o kříži, který na jedné straně má kritický rozměr, demaskuje člověka jako toho, který žije proti pravdě a spravedlnosti a odhaluje jeho hřích,¹¹⁶ a na druhé straně ukazuje vlastní poslání člověka, totiž v následování ukřižovaného Ježíše „být pro druhé.“¹¹⁷ Kříž odhaluje rovněž tajemství Boha, protože v Ježíšově lásce poznáváme Boží lásku.¹¹⁸ Na kříži se tak v plnosti odhaluje Ježíšova identita Božího Syna, neboť podle Ratzingera „Syn přeložený do řeči stvoření znamená: „poslušnost až k smrti na kříži“,“¹¹⁹ kde se „pozemská existence vylévá a stravuje v totálním dialogu lásky.“¹²⁰ Kříž jako zjevení Boží lásky je zjevením trinitárního tajemství.

Tyto své úvahy kardinál Ratzinger dále rozvinul, když vlivem Maxima Vyznavače pojímá kříž jako vrcholný projev sjednocené Boží a lidské vůle v osobě vtěleného Syna, kdy ukřižovaný člověk Ježíš se stává dokonalou „ikonou“ trojjediného Boha.¹²¹ Trpící Ježíš, který je zcela sjednocen s Otcem v Duchu svatém, odhaluje spoluutření Trojice: „Nechat trpět Syna představuje současně i pašije Otce a v nich spolutrpí i Duch.“¹²² Podle našeho autora však „Bůh trpí, protože miluje.“¹²³ Utrpení Ježíše tedy zjevuje Boží utrpení jako hloubku jeho lásky.¹²⁴ Přestože náš teolog považuje kříž za vrcholné místo zjevení tajemství Trojice, trinitární reflexi nerozvíjí.

7.2 Kříž jako oběť

K vysvětlení soteriologického významu Kristova kříže upřednostňuje Joseph Ratzinger kategorii oběti. Jiným kategoriím, jako např. „zadostiučinění“, se zcela

¹¹⁵ RATZINGER, *Lied*, s. 37.

¹¹⁶ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 241–242.

¹¹⁷ Srov. tamtéž, s. 195; RATZINGER, *Dogma*, s. 240. Srov. dvojí pravdu o člověku v meditaci nad Pilátovým výrokem „ecce homo“: „V něm, Ježíši Kristu, můžeme číst, co je člověk, projekt Boží (...). Ve ztýraném Ježíši můžeme vidět, jak člověk může být brutální, malý a uboze nízký. V něm můžeme pozorovat dějiny lidské nenávisti a hříchu. (...) Otázka ‚co je člověk?‘ nachází odpověď v následování Ježíše Krista. V jeho krocích můžeme den co den poznávat v trpělivosti lásky a utrpení, co je člověk a jak se jím stát.“ RATZINGER, *Im Anfang schuf Gott*, Freiburg i. Br.: Johannes Verlag Einsiedeln, s. 59.

¹¹⁸ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 167.

¹¹⁹ RATZINGER, *Gott Jesu*, 55.

¹²⁰ Tamtéž, s. 67.

¹²¹ RATZINGER, *Schauen*, s. 39.

¹²² Tamtéž, s. 49.

¹²³ Tamtéž, s. 50.

¹²⁴ K této problematice srov. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta*, s. 185.

vyhýbá, proto lze Ratzingera zařadit mezi autory kriticky zdrženlivé k satisfakční teorii.¹²⁵ Kategorii oběti privileguje především pro její biblický původ. Vychází z Ježíšových slov při poslední večeři, kdy on sám vyložil své nadcházející utrpení a smrt jako dar svého života pro druhé.¹²⁶ Podle Ratzingera Ježíšova oběť na kříži, jak ji on sám interpretoval při poslední večeři, spojuje a naplňuje dvě starozákonní obětní tradice: zástupné utrpení Hospodinova trpícího služebníka (22. žalm, Iz 53) a chrámový obětní kult (obětní beránek).¹²⁷

Oběť na kříži Ratzinger interpretuje jako vrcholný projev Ježíšovy „proexistence“: existence pro Boha a pro člověka.¹²⁸ Kristova oběť na kříži pojímá především jako sestupnou kategorii, tedy darování Boha člověku, ale neopomíjí chápat oběť též jako kategorii vzestupnou, tedy jako sebeodevzdání člověka Bohu.¹²⁹ Podstatou Ježíšovy oběti je tak láska Boha k člověku a člověka Bohu, z tohoto důvodu německý teolog odmítá interpretaci oběti jako usmíření Božího hněvu.¹³⁰

V pozdějším díle kardinál Ratzinger toto téma dále promýšlí. Spatřuje úzkou souvislost mezi poslední večeří, kdy Ježíš předjímá a interpretuje svou smrt jako dar pro druhé, a Kristovou modlitbou na kříži, kdy Ježíš vydává svůj život Otci.¹³¹ Negativní skutečnosti jako bolest, násilí a smrt se stávají prostředkem vyjádření Ježíšovy lásky k Bohu a k člověku, a tak jsou zevnitř proměněny a překonány.¹³²

Vidíme, že Ratzinger ve svých starších dílech interpretuje význam Kristovy oběti na základě jejích starozákonních podob a pojímá ji jako vyjádření Ježíšovy „proexistence.“ V novějších reflexích se kardinál více zabývá jejím vlastním soteriologickým významem: Kristus překonal utrpení a smrt tím, že je proměnil v úkon darování sebe Bohu a lidem.

¹²⁵ Srov. Lothar ULRICH, „Satisfakční teorie,“ in Wolfgang BEINERT et. al., *Slovník katolické dogmatiky*, Olomouc: MCM, 1994, s. 112. Výklad kříže pomocí kategorie „zadostiučnění“ může být přijatelný, srov. POSPIŠIL, *Ježíš z Nazareta*, s. 338–341.

¹²⁶ Srov. RATZINGER, *Dogma*, s. 133. Pro Ratzingera vyjadřují slova poslední večeře Ježíšovo smýšlení o soteriologickém významu jeho smrti. Eucharistie anticipuje Kristovu smrt a ukazuje její smysl: „Kdyby nebylo slov při poslední večeři, byla by smrt pouhá poprava bez rozpoznatelného smyslu.“ Joseph RATZINGER, *Eucharistie – Mitte der Kirche*, München: Erich Wewel Verlag, 1978, s. 11.

¹²⁷ Srov. tamtéž, s. 133; RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 79.

¹²⁸ RATZINGER, *Einführung*, s. 237–238.

¹²⁹ Ratzinger vytýká (krom jiného) *Holandskému katechismu*, že zcela opomíjí vzestupnou soteriologickou linii: „Tato smrt je dar milosti od Boha i oběť člověka v jednom. ‚Katabatická‘ (sestupující) i ‚anabatická‘ (vzestupující) linie patří dohromady. Obě odpovídají biblickým výpovědím, obě odpovídají skutečnosti.“ RATZINGER, *Dogma*, s. 77.

¹³⁰ RATZINGER, *Einführung*, s. 238–239. „Mnoho lidí má na základě nepochopené teologie celkem falešný obraz (o Bohu), obraz ukrutného Boha, který žádá krev vlastního Syna.“ RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 45. K problematice srov. POSPIŠIL, *Ježíš z Nazareta*, s. 330–332.

¹³¹ Srov. RATZINGER, *Schauen*, s. 22–23.

¹³² Srov. RATZINGER, *Unterwegs*, s. 112–113, 128–129. „On nereaguje na násilí násilím, což by mohl, ale ukončuje násilí tím, že ho proměňuje v lásku. Skutečnost zabíjení a smrti je v lásce proměněna, násilí je poraženo láskou. To je ta základní proměna, na níž stojí vše ostatní. To je ta vlastní proměna, kterou svět potřebuje a která jediná může svět spasit. Protože Kristus zevnitř proměnil sílu násilí v úkon lásky, a tím nad ní zvítězil, je sama smrt proměněna: Láska je silnější než smrt. Láska zůstává.“ Tamtéž, s. 127–128.

7.3 Soteriologie

Soteriologie patří k jedné z nejvíce diskutovaných oblastí díla Josepha Ratzingera. Jeho teologická reflexe spásy se však přes všechnu kontinuitu stále rozvíjí v reakci na mnoho dobových podnětů. Pokusíme se tedy tento vývoj ve zkratce popsat a zhodnotit.

V díle profesora Ratzingera je spása chápána jako přechod člověka od „bytí jen pro sebe“ k „bytí pro druhého“, který se v plnosti uskutečňuje v kříži „exemplárního člověka“. Člověk, který je ze své podstaty vztahové bytí, nachází své plné uskutečnění v Ježíšově „proexistenci“, kterou v plnosti projevil právě na kříži.¹³³ Takto pojatá spása je především dovršením stvoření, naplněním tvůrčí ideje Boha o člověku. Umožňuje však také vysvětlit vykoupění z hříchu a zla, neboť peklo znamená „chtít být jen sám“, tedy odmítnutí bytí ve vztahu.¹³⁴ Kříž tedy jednak přináší vykoupění tím, že obnovuje hříchem ztracený vztah člověka k Bohu,¹³⁵ a zároveň dovršuje jeho lidství v nové kvalitě vztahové existence, k „proexistenci“.

V svém dalším díle nemluví kardinál Ratzinger o „proexistenci“ ale o „osvobození“, reaguje tak na současnou touhu člověka po nové svobodě. V návaznosti na myšlenky Maxima Vyznavače vysvětluje, že jedinou cestou ke svobodě, tedy k opravdovému lidství, je zbožštění, které spočívá v totálním sjednocení Boží a lidské vůle.¹³⁶ Pro Ratzingera je kříž místem osvobození od hříchu sebelásky, která vytváří protiklad Boží a lidské vůle, k lásce, v níž se uskutečňuje společenství Boží a lidské vůle, a tím opravdová svoboda.¹³⁷

Ať už však Ratzinger označuje spásu jako „proexistenci“ posledního člověka, nebo jako osvobození nového Mojžíše, vždy jde o jedno: spása se děje primárně skrze Kristův kříž, v němž se v plnosti uskutečňuje společenství mezi Bohem a člověkem.

W. Kasper se ve své recenzi *Úvodu do křesťanství* domnívá, že v Ratzingerově teologii ztrácí kříž svůj kritický a na konkrétní církevní praxi zaměřený význam.¹³⁸ Vztah kříže a církevní praxe je poněkud široké téma, na základě rozlišení spásy na vnitrosvětskou spásu jako spásu „podle člověka“ a na osvobození od hříchu

¹³³ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 169, 207; RATZINGER, *Dogma*, s. 221.

¹³⁴ Srov. RATZINGER, *Einführung*, s. 259–260; RATZINGER, *Gott Jesu*, s. 55.

¹³⁵ K pojetí vykoupění z hříchů jako napravení synovského vztahu k Bohu skrze kříž srov. též RATZINGER, *Im Anfang schuf Gott*, s. 64–74. „Ježíš Kristus je nový Adam, se kterým začíná nově lidské bytí. On, který je ze základu vztah a vztahové bytí, jako Syn napravuje vztah.“ Tamtéž, s. 73.

¹³⁶ Srov. RATZINGER, *Schauen*, s. 35–37. „Stává se tak pochopitelným i způsob našeho osvobození, naší účasti na svobodě Syna (...) v jednotě vůlí se udála ta největší myslitelná proměna člověka a současně to jediné žádoucí: jeho zbožštění.“ Tamtéž, s. 37.

¹³⁷ „V exodu Kristovy lásky, tedy v přechodu od protikladu ke společenství, který prochází skrze kříž poslušnosti, se uskutečňuje právě vykoupění, tedy osvobození. Tento exodus vede z otroctví filautia, z propadnutí sobě samému a z uzavření se v sobě samém, do lásky Boží.“ RATZINGER, *Lied*, s. 39.

¹³⁸ Srov. KASPER, „Theorie und Praxis“, s. 152–157. Ratzinger v odpovědi souhlasí s Kasperem, že víra má „kritický a praktický“ charakter, odmítá však redukovat teologický výklad jako takový pouze na rozměr kritické praxe. Nakonec v této otázce spatřuje shodu mezi svými a Kasperovými závěry. Srov. tamtéž, s. 158–159. Diskuze mezi Kasperem a Ratzingerem je v tomto článku uzavřena, přesto je zřejmé, že Kasperova námitka vyvrácena nebyla. V jeho námitce totiž nešlo o problém redukování teologie na praxi, ale o opomíjení praktického a kritického rozměru víry, které je u Ratzingera zřejmé.

a zbožštění jako spásu „podle Boha“¹³⁹ však můžeme říci, že Ratzinger klade důraz na spásu „podle Boha“ a netematizuje relevantní otázku spásy „podle člověka.“ Tohoto problematického rysu jsme se dotkli při výkladu událostí Ježíšovo života. Téma vnitrosvětské spásy však rozhodně není nepodstatné, zvláště v posledních desetiletích je zohledňováno také v církevním magisteriu,¹⁴⁰ podcenění jejího významu bychom mohli považovat za jistý deficit Ratzingerovy soteriologie.

Toto „slabé místo“ své soteriologie se snaží vyvážit kardinál Ratzinger ve svých posledních spisech. Tvrdí, že všechna bída člověka není primárně problémem politickým nebo hospodářským, ale duchovním.¹⁴¹ Pouze v náležitém vztahu člověka k Bohu se mohou řešit konkrétní potíže naší doby, neboť jediné sjednocení Boha a člověka vytváří zároveň vzájemnost mezi lidmi.¹⁴² Následování Krista a jeho kříže je vždy cestou lásky k druhým, pomoci druhým.¹⁴³ Podle našeho autora je primární spása „podle Boha“ a teprve skrze ni se může uskutečnit spása „podle člověka.“

Podobným způsobem pojímá spásu Benedikt XVI. v knize Ježíš Nazaretský. Svou pozici vyjádřil zcela jasně: „Co Ježíš vlastně přinesl? ... Odpověď zní úplně jednoduše: Boha. Přinesl Boha... Jen kvůli tvrdosti našich srdcí si myslíme, že to je málo.“¹⁴⁴ S tímto papežovým tvrzením nelze než souhlasit, přesto bychom v kontextu hrozivých problémů současného světa mohli očekávat větší zohlednění pozemské dimenze spásy.

Je zřejmé, že současný papež na jednu stranu odmítá redukovat spásu pouze na osvobození ze zotročujících politických a hospodářských struktur, na druhou stranu ovšem připouští horizontální dimenzi spásy. Toto téma však dále ve svých christologických pracích nerozvíjí. Nutno však říci, že se Benedikt XVI. věnuje této otázce daleko více ve svých pojednáních týkajících se politiky, spravedlnosti ve světě apod.¹⁴⁵

¹³⁹ Srov. POSPÍŠIL, *Ježíš z Nazareta*, s. 289–293.

¹⁴⁰ Jan Pavel II. ve své encyklice *Redemptor hominis*, v návaznosti na *Gaudium et spes*, pojímá spásu, kterou přinesl Kristus, jako odpověď na různé podoby zla, které dnes ohrožují jednotlivce i svět. Srov. JAN PAVEL II., *Redemptor hominis*, Praha: Zvon, 1996, čl. 15–17.

¹⁴¹ „Náš svět je v nepořádku, protože naše srdce je v nepořádku, protože mu chybí láska, která by ukázala cestu k spravedlnosti.“ RATZINGER, *Unterwegs*, s. 103.

¹⁴² Srov. úvahy o vztahu mezi *communio* a solidaritou: tamtéž, s. 113–126. „Účast na poslušnosti Syna je skutečná proměna člověka a pro Ratzingera jediná účinná událost pro proměnu a obnovu společnosti a světa vůbec.“ ERWIN DIRSCHERL: „Gott und Mensch als Beziehungswesen: Die theologische und anthropologische Denkfigur Joseph Ratzingers ausgehend von der Christologie,“ in *Der Theologe Joseph Ratzinger*, ed. Frank Meier-Hamidi a Ferdinand Schumacher, Freiburg i. Br.: Herder, 2007, s. 63.

¹⁴³ Srov. *Lied*, s. 32; *Unterwegs*, s. 28–29.

¹⁴⁴ RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 42–43.

¹⁴⁵ Srov. JOSEPH RATZINGER, *Kirche, Ökumene und Politik*, Freiburg i. Br.: Johannes Verlag Einsiedeln, 1987; JOSEPH RATZINGER, *Wendezeit für Europa? Diagnosen und Prognosen zur Lage von Kirche und Welt*, Freiburg i. Br.: Herder, 1991. Téma vnitrosvětské spásy je také zohledněno například v papežových encyklikách. Encykliky však jsou výpověďmi církevního magisteria, do značné míry je to kolektivní dílo a nepředstavují jednoduše vlastní teologické dílo Josepha Ratzingera.

SHRNUTÍ A ZÁVĚR

V naší práci jsme se pokusili nabídnout průřez christologickým dílem Josepha Ratzingera. Sledovali jsme jeho konstantní rysy i vývoj, na závěr shrneme výsledky našeho zkoumání. Papežův teologický kolega z řezenské fakulty biblista Franz Mušner nazývá knihu *Ježíš Nazaretský* „knihou vztahů.“¹⁴⁶ Myslím, že můžeme celou Ratzingerovu christologii označit jako „christologii ve vztazích.“ Pokusíme se vyjádřit ty nejdůležitější.

1. Vztah historie a víry církve. Nakonec se jedná o vztah minulosti k přítomnosti. Jak jsme ukázali, Ratzinger ztotožňuje „historického“ a „kerygmatického“ Ježíše. Historické bádání, které nezohledňuje výsadní místo Písma v živém subjektu církve, „nechává slovo v minulosti... a nemůže je přenést do přítomnosti.“¹⁴⁷ Pro Ratzingera je církev předpokladem aktualizace Ježíšova životního příběhu.

2. Vztah Syna k Otci. Pro našeho autora zásadní vztah a východisko všech jeho úvah o tajemství Ježíše z Nazareta.

3. Vztah mezi Starým a Novým zákonem. Důležité téma především v posledních dílech Josepha Ratzingera. Kontinuitu a přesah Nového zákona vůči Starému zákonu vyjadřuje christologickým titulem „nový Mojžíš.“

4. Vztah mezi lidstvím a božstvím v osobě vtěleného Slova. Téma jsme se pokusili analyzovat v oddílu o teologii vtělení. Je zřejmé, že Benedikt XVI., a to již jako kardinál Ratzinger, v reakci na nestoriánské nebezpečí oddělování Božího a lidského zdůrazňuje jednotu subjektu vtěleného Syna, kterou vykládá na základě jednoty Boží a lidské vůle v osobě Ježíše Krista.

5. Vztah mezi Ježíšovým životem a velikonočním tajemstvím. Pro Ratzingera je inkarnace, Ježíšův život i velikonoční události jediným děním, které vrcholí v tajemství kříže. Proto je také kříž přítomen v celém Ježíšově životě.

6. Vztah christologie a soteriologie. Ratzinger neodděluje zjevení a spásu. Vzájemnou souvislost vyjadřuje jeho oblíbený titul „nový Mojžíš.“ Ježíš odhaluje tvář Otce a zároveň přináší pravé osvobození.

7. Vztah christologie k ostatním teologickým disciplínám. Náš autor často ukazuje, že jeho christologické teze mají dopad do mnoha jiných teologických oblastí, především do antropologie (Ježíš jako exemplární člověk), eklesiologie (Ježíš je Kristus) a liturgie (kříž jako oběť).

8. Vztah christologie a spirituality. Ratzingerovy christologické texty mají mediativní hloubku a autor neopomíná zdůrazňovat, že cesta k poznání tajemství Ježíše z Nazareta se děje primárně v modlitbě a následování.

Vidíme, že Ratzinger ve své christologii, ačkoliv je na první pohled fragmentární, usiluje o velkou syntézu, o „jednotu teologie,“ kterou považuje za důležitou.¹⁴⁸ Přesto, alespoň pokud vyjdeme z kritiky některých významných teologů (Walter Kasper), jeden vztah se nám jeví ne zcela komplexně vyjádřen, totiž vztah spásy

¹⁴⁶ Srov. Franz MUŠNER, „Ein Buch der Beziehungen,“ in *Das Jesus-Buch des Papstes: Die Antwort der Neutestamentler*, s. 87–97.

¹⁴⁷ RATZINGER – BENEDIKT XVI., *Ježíš Nazaretský*, s. 8, 9.

¹⁴⁸ Srov. předmluvu kardinála Ratzingera ke knize: Jean-Hervé NICOLAS, *Syntéza dogmatické teologie*, sv. 1, *Bůh v Trojici*, Praha: Krystal, 2003, s. 6.

„podle Boha“ a spásy „podle člověka.“ Celkově je však možné Ratzingerovo christologické dílo označit za velkolepou teologickou syntézu. Můžeme se tedy těšit na jeho pokračování v druhém svazku papežovy knihy o Ježíši, který má zanedlouho vyjít.

Christology in the Work of Joseph Ratzinger – Benedict XVI.

Key words: Christology; Soteriology; Ratzinger Joseph; Incarnation; Cross

Abstract: The article introduces a summary of analysis of essential Christological works by Joseph Ratzinger and the Pope's book about Jesus. The aim of this work is to describe and evaluate the basic line and development of Ratzinger's Christological reflection. At the beginning the article outlines Joseph Ratzinger's life and work and then it describes his important Christological works. The Christological presentation itself is divided into four areas: the use of Christological titles, theology of incarnation, the secrets of Jesus' life and theology of the Cross. Ratzinger bases his Christology primarily on the faith of the church and thus his approach can be described "as seen from above". The profession of Jesus as incarnated Son of God is the key to his whole Christology. Consequently Ratzinger considers Jesus' substantial relationship to the Father to be the centre of his whole secret. What the author finds important in older publications is the interpretation of God's Son as "the last human", thereby he emphasises the authenticity of Jesus' humanity. In newer works we can meet the title "the new Moses". The question of the relation of the Old and New Testament and soteriological topic of Jesus' "exodus" and his liberation work is thus in the forefront.

Mgr. Pavel Frývaldský
Jirsíkova 9/1
339 01 Klatovy